

Я. М. Шевченко*

КРИЗОВИЙ СТАН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ШЛЯХИ ЕВОЛЮЦІЇ В НАПРЯМКУ ПОДОЛАННЯ КОДИФІКАЦІЙНИХ ПРОТИРІЧ

Наша стаття має назву “Кризовий стан в цивільному законодавстві: шляхи еволюції її напрямку подолання кодифікаційних протиріч”. Чому кризовий? Тому що наше цивільне законодавство не відповідає належною мірою ринковим умовам, які утвердилися в усьому цивілізованому світі, хоча Україна і отримала статус країни з ринковою економікою. Тривають розмови, що українську економіку в кризі, важко долаються негаразди в постачанні газу, нафти, великі проблеми в сільському господарстві. І як, якою мірою цивільне законодавство, галузь права, яка найтіснішим чином пов’язана з економікою, відповідає її позитивному розвитку? Доводиться визнати, що замість того, щоб стати підмогою розвитку економіки, цивільне законодавство є фактором, який значною мірою гальмує цей розвиток. Чому? Це сталося тому, що цивільне законодавство, на жаль, не зайняло належного йому по праву місця в правовому регулюванні майнових відносин, які повсякчас деякими прибічниками, господарського права чомусь обов’язково поєднуються з немайновими. Чи не тому, то в ст. 1 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) спочатку вказуються особисті немайнові відносини, а потім майнові відносини. Але, по-перше, немайнові і майнові відносини вказуються як однорідні члени речення, а по-друге, саме майно, як вказували класики цивілістики, є об’єктом цивільного права¹.

Отже, майнові відносини — це сфера відносин, яка, в першу чергу, підлягає цивільно-правовому регулюванню.

Проте слід відзначити, що кодифікаційним процесам в Україні взагалі не поталанило, протиріччя в законодавстві стали їх суттєвою рисою. Це виразилося хоча б у тому, що в Україні з’явилися та існують одночасно два кодекси, які в принципі охоплюють одну правову матерію, але цілком з протилежних позицій — це Цивільний кодекс і Господарський кодекс. Згідно зі ст. 1 ЦК України, цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Здавалося б — усе чудово, цивільне законодавство успішно прямує до громадянського суспільства. Але ж ні! Його перепонаю став ГК України, який намагається зайняти чільне місце в правовому регулюванні майнових відносин, ввівши терміни “господарювання, господарська діяльність” та інші, і прямо зазіхаючи на сферу дії ЦК України. Зокрема, у Науково-практичному коментарі Господарського кодексу² вказується, що, на жаль, і цього разу в Цивільному кодексі збереглися деякі норми господарського законодавства, що дублюють положення ГК України. Не навпаки, що ГК України

© Шевченко Я. М., 2007

* завідувач відділу проблем цивільного, підприємницького і трудового права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (Київ), професор кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права, доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України

¹ Див.: Мейер Д. И. Русское гражданское право. — М.: Статут, 1997. — С. 158.

² Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 4.

дублює положення ЦК України, а, бачте, Цивільний кодекс, першоджерело правовою регулювання майнових відносин, дублює ГК України.

Що ми дійсно маємо в ГК України? Майже тавтологію, якщо дивитися з боку предмета регулювання і не метода: ст. 4 п. 5 цього кодексу вказує, господарсько-виробничими і: майнові (наголошуємо — майнові) та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. І що ж входить до поняття господарської діяльності? Згідно зі ст. 3 ГК України, господарську діяльність слід розуміти як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

А що ж це таке, як не виконання і здійснення цивільно-правових договорів, спрямованих на передачу майна у власність (купівля-продаж, дарування, міна тощо), на передачу чайна у тимчасове користування (лізинг, оренда тощо), договорів про надання послуг (комісія, перевезення тощо), договорів на виконання робіт (зокрема підряду) та інші, які розміщені в Цивільному кодексі — розд. Закону “Окремі види зобов'язань”) і вони ж розміщені і відповідно в розд. 6 ГК України “Особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання”.

Отже, кодифікація правового регулювання майнових відносин свідомо спрямована в кодифікаційному процесі на подвійні стандарти.

Ви можете запитати — а дія чого, які цілі завдяки цьому переслідують? Можемо відповісти: так би мовити “собака зарита” в намаганні утвердити пріоритет господарсько-правового регулювання, використавши для цього ст. 9 ЦК України, в якій вказується, “що законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин в сфері господарювання”. Тихе, сумірне, нібито незначне слово “особливості регулювання майнових відносин” на ділі перетворюється на саму заміну цивільно-правового регулювання майнових відносин, бо особливості визначаються такими, що знаходять місце в спеціальному законі, а, як відомо, спеціальний закон має перевагу над загальним.

Що ж насправді означає таке, непарламентське слово “фінт” у законодавстві? А це означає докорінну зміну сутності і змісту правового регулювання майнових відносин. Саме приватноправове регулювання становить сутність цивільно-правового регулювання, коли фізична або юридична особа складає основну суспільну цінність, і зовсім по-іншому визначається суспільна цінність господарсько-правового регулювання, яке виходить з того, що домінуючим є державний сектор, з чого й випливають усі особливості правового регулювання господарської діяльності.

Зрозуміло, до яких згубних наслідків в цивільному праві, цивільному законодавстві і врешті в самому суспільстві приводить утвердження подібної позиції. Ось приклад, останнім часом можна спостерігати появу у Верховній Раді України законопроектів, сама назва яких свідчить про їх напрямок: проект Закону України “Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду”³, проект Закону України “Про повернення майна базових галузей народного господарства, що знаходяться у власності громадян і юридичних осіб, у власність держави (націоналізацію)”⁴ та ін. Ці проекти

³ Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду: Проект Закону України внесений 25.05.2006 р. № 0943 народним депутатом України Ю. В. Тимошенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27393.

⁴ Про повернення майна базових галузей народного господарства, що знаходяться у власності громадян і юридичних осіб, у власність держави (націоналізацію): Проект Закону України внесений 31.05.2006 р. № 1026 народними депутатами України П. М. Симоненком та О. М. Каченком [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27328.

розроблені при повній відсутності узгодження з Цивільним кодексом України і з Конституцією України, які утверджують положення про непорушність права приватної власності. Так, проект Закону про реконструкцію застарілого житлового фонду передбачає примусове відчуження проводити без врахування корінних інтересів власника житла. Так звана «згода» власника на компенсацію у вигляді квартири (при його виселенні) є часто номінальною, його просто ставлять перед фактом необхідності переселення. При цьому грошове відшкодування вартості житлового приміщення застосовується тільки примусово і розглядається як викуп при відчуженні. Ось прерогатива інтересів держави перед людиною народного господарства, з самого тексту проекту закону впливає його неспроможність. Так, у тексті іншого проекту вказується, що «метою націоналізації є дотримання історичної справедливості — повернення у загальнонародне надбання майна, що було нелегітимно привласнено приватними особами». Весь зміст ст. 5 вказаного проекту — це проголошення націоналізації єдиним безальтернативним шляхом подальшого розвитку України. Націоналізація за проектом матиме характер масштабного наступу на приватну власність, яка просто втратить будь-який зміст і перетвориться на «особисту власність», що існувала за часів Радянського Союзу. Це ігнорування і права приватної власності і Конституції України.

Перспективним в економіці — і це визнається багатьма економістами — є сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, а звідси — і засад права приватної власності, зменшення ролі і значення державного впливу в економіці. Не виключення його, а саме зменшення цього вимагають і інтереси підприємництва. Тому правове регулювання, побудоване на Господарському кодексі не має належної перспективи. Між тим намагання поєднати обидва кодекси наносить велику шкоду Цивільному кодексу і цивільним правовідносинам, які на ньому засновані, оскільки ті сили, які підтримують господарсько-правове регулювання, всіляко перешкоджають належному розвитку цивільного права і цивільного законодавства, утвердженню дійсно справедливих засад права приватної власності, які своєю законною підставою мають Конституцію України.

Висновок один: «Карфаген має бути зруйнований», а Господарський кодекс — скасований.

